

15. Ігнатуша О. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.). – Запоріжжя, 2004.
16. Про надання чинності Кримінальному Кодексові УСРР у редакції 1927 р // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 26-27.
17. Кримінальний кодекс УСРР // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 26-27.
18. Адміністративний кодекс УСРР // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 63-65.
19. Додаток до арт. 3 постанови ВУЦВКу Про надання чинності Адміністративному Кодексові УСРР. Перелік узаконень, що втратили силу і змінені з наданням чинності Адміністративному Кодексу УСРР. // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1927. – № 26-27.
20. Одинцов М.И. Путь длиною в семь десятилетий: от конфронтации к сотрудничеству (государственно-церковные отношения в истории советского общества) // На пути к свободе совести. – М., 1989.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 143.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 91.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 90.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 93.

Summary

The author characterized the social factors that had an influence on the functioning of the religious press. The role of the state and the ruling party in the closing of the magazines was determined.

О. О. Мельник, Н. І. Мельник

РУЙНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ БОЛГАР В УКРАЇНІ (30-ті рр. XX століття)

Державне відродження України та її подальший розвиток посилює інтерес сучасних науковців та політиків щодо засобів та шляхів розв'язання проблем відносин між владою та національними меншинами, які залишилися у спадок нашій державі від попередників. Історичне дослідження цих питань дозволить визначити характер, зміст і наслідки національної політики правлячої партії у 20–30-х рр. XX століття на прикладі болгар України. Враховуючи цей історичний досвід сучасні правлячі сили в складних соціально-економічних та політичних умовах сьогодення повинні забезпечити сприятливі умови розвитку національним меншинам, запобігаючи тим самим розвитку сепаратизму, що є загрозою для нашої молодой держави.

Інформаційну базу дослідження становлять, перш за все, неопубліковані документи архівних фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО) [1; 2; 3], Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО) [4, 5], Запорізького обласного державного архіву [6], матеріали болгарської преси [7], а також збірки документів партійних та громадських установ, спеціальних органів для роботи серед національних меншин [8].

Завданнями статті є: на підставі аналізу соціально-економічного розвитку болгарської меншини України показати негативні наслідки насадження пролетарської ідеології в сучасне селянське середовище; з'ясувати причини та наслідки згорання політики коренізації болгарської меншини правлячою партією; на підставі дослідження архівних документів дослідити механізм проведення репресій щодо болгар України.

З поглядів минулого та в контексті сучасності в Україні суттєве місце посідає проблема взаємовідносин влади та національних меншин. Особливу роль у долі національних меншин мав період 1920–30-х років XX століття. У відповідності з рішеннями X (1921 р.) та XII (1923 р.) з'їздів РКП(б) в Україні державна політика у сфері національних відносин здійснювалася у двох основних напрямках: “українізації” та заходів щодо національних меншин. Основною метою цієї політики було посилення контролю з боку партії над національними окраїнами і меншинами в умовах відновлення багатоукладної економіки. Навіть такі дії нової влади як: становлення системи підготовки національних кадрів та їх залучення до роботи у владних структурах, національне адміністративно-територіальне районування, використання національної мови у суспільному житті, сприяння організації видавничої діяльності мовами національних груп, втілювалися у життя переважно адміністративними методами. Звернемо увагу на те, що широко проголошувалася “інтернаціоналістська” національна політика радянської влади відверто розглядалася партійним та державним керівництвом як найбільш вдалий “спосіб” втягування людей у процес побудови соціалістичного суспільства, що надавало їй підкреслено політизованого та заідеологізованого характеру. Проте в ході її реалізації та забезпечення інтересів національних меншин було зроблено й чимало позитивного. При цьому нагадаємо, що

національні меншини складали 20 % населення республіки. Що стосується болгарського населення, то воно компактно проживало переважно на півдні України (за даними перепису 1926 р. в Мелітопольській окрузі мешкало 62500 болгар, в Одеській – 22150, в Першотравневій – 8088), що становило 0,4% населення України [4, с.48].

Болгари, як греки і чехи, належали переважно до селянського стану, їх міське населення становило лише 2,6% від загальної кількості, або 2500 осіб [9, с.10-11], проте 53% болгарських селянських господарств можна віднести до середняцьких – 41% та заможних – 12% [8, с.167]. Високий рівень заможності болгар, оснащеність господарств технікою сприяли втягненню населення в кооперативний рух, який активно розвивався в Україні з переходом до непу. До споживчої кооперації було залучено до 23% господарств, до виробничої – 35% [6, с.26]. Оскільки болгари були орієнтовані на ринкові відносини і до того ж раніше мали значні привілеї, їх було віднесено владою до політично неблагонадійних.

Державна політика щодо національних меншин здійснювалася через спеціальні державні, радянські та партійні органи: Відділ національних меншин НКВС, Центральну Комісію у справах національних меншин при ВУЦВК (ЦКНМ) з національними підвідділами та секціями, Раду національних меншин наркомату освіти України, Центральне Болгарське бюро при ЦК КП(б)У тощо. Діяльність цих установ сприяла виділенню національних адміністративно-територіальних одиниць (на 1927 р. було створено 4 болгарських райони, 42 сільради), формуванню системи національної освіти тощо. Завдяки цілеспрямованій політиці в болгарських районах була сформована мережа загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів з викладанням болгарською мовою (на 1929/1930 навчальний рік діяли 61 болгарська школа, Болгарський сектор Одеського педагогічного інституту, Преславський болгарський агротехнікум та педтехнікум) [1, с.36,416]. Проте основними проблемами розвитку національної освіти були: нестача кваліфікованих педагогічних кадрів, навчальної літератури національною мовою, методичного забезпечення, фінансів. Розв'язати ці проблеми на місцевому рівні в умовах посилення централізаторських тенденцій було неможливо.

Аналізуючи виборчі кампанії в болгарських районах з 1925 по 1929 рр., ми бачимо тенденцію до збільшення числа осіб, позбавлених виборчих прав з 1% у 1925 р. до 7,2% у 1929 році [5, с.14-43,47,2-18.]. Це свідчило про те, що влада має все меншу довіру болгарської меншини, а політична напруга в цих районах зростає. Все це відбувається на фоні відмови від основ ринкової економіки, яка була прийнятною і зрозумілою більшості болгарського населення.

Однак національне “відродження” тривало не довго, до кінця 30-х років. У наступний період (приблизно з 1932-33 років) по мірі утвердження в СРСР тоталітарно-репресивного режиму, державна політика щодо національних меншин різко змінюється. Будь-які прояви національного життя розглядалися більшовиками як вияви місцевого націоналізму. Отже, національні процеси в 20–30-х рр. тісно пов'язувалися більшовиками з поняттям націоналізму, який розглядався ними в основному як негативне явище, позбавлене будь-якого раціонального змісту. Для більшовицької ідеології було характерним штучне обмеження різноманітності національного вузьким націоналізмом. Таке ставлення до націоналізму було характерним і для наступних часів, і ще сьогодні не всі відмовилися від нього, аргументуючи свою позицію тим, що національне звужує основу і джерела розвитку духовної культури, веде до її відокремлення від світового культурного процесу, перечить загальнолюдському в ній, тягне людство назад, в минуле; є основою консервативного, що глухе до всього сучасного, яке відповідає інтересам і смакам нових поколінь. Основним джерелом такого ставлення до національного, на думку І. Дзюби є “суспільний деспотизм і несвобода, ігнорування й збайдужіння до національної справи, нехтування нею ...завжди і всюди було так чи інакше пов'язане з суспільною реакцією, антигромадськістю чи занепадом громадських засад” [10, с.102]. Важко з цим не погодитися. Адже хоча національне відрізняє один народ від іншого, проте не віддаляє їх, висвітлює їхню самотність, але не протиставляє їх. Ототожнення ж з вузьким націоналізмом, що було характерним для радянської влади, веде, в кінцевому результаті, до шовінізму.

Вперше термін “національна контрреволюція” застосовано на об'єднаному пленумі ЦК КП(б)У у березні 1928 року. Специфічні риси болгарського населення України (переважно селянське, відносна заможність в порівнянні з пересічно українськими показниками, висока землезабезпеченість, розвинуті товарні відносини) обумовлювали і характер руйнації національного життя болгар. А з початком колективізації робота серед національних меншин стає обтяжливою для місцевих органів влади. Завершення до 1934 року колективізації у болгарських районах (рівень колективізації у Коларівському районі становив 95,9%, у Благоевському – 95%, у Вільшанському – 95% [7, с.22]) привело до ряду негативних наслідків. По-перше, змінено традиційний уклад економічного життя болгарського селянства. По-друге, змінилася соціальна структура болгарського населення (в пошуках захисту від насильства, переселяється до міст). По-третє, в результаті боротьби проти “класово-ворожих елементів” було репресовано найкращі сили болгарського селянства.

З 1933 року згорання політики “коренізації” входить у нову фазу боротьби з “національною контрреволюцією”, під виглядом якої знищувалася найбільш активна частина представників національних меншин – інтелігенція яка займалася справою відродження національної свідомості. Терор проти національної інтелігенції супроводжувався наступом на інституції, пов'язані з освітньою діяльністю. Постанова ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. “Про кадри шкіл нацменшостей” відзначала особливу роль національних шкіл у планах контрреволюціонерів для виховання молодого покоління в антирадянському дусі [2, с.7]. Постановою намічалася проведення перевіроч спеціальними

комісіями для виявлення “антирадянських елементів” як в школах, так і в Преславських технікумах. Ряд викладачів було звільнено з роботи або засуджено до різних термінів ув’язнення. Самі технікуми припинили своє існування у 1937/1938 році. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 квітня 1938 року “Про реорганізацію національних шкіл України” розпочалася фактична ліквідація національних шкіл, у тому числі і 57 болгарських. Найбільш гучною політичною справою проти національних меншин стала так звана справа “Болгарської контрреволюційної організації”, що була “розкрита” органами НКВС на початку 1938 року. До цієї організації було залучено як працівників апарату ЦК КП(б)У, так і рядових колгоспників та вчителів болгарських шкіл. По цій справі проходило понад 80 учасників, серед яких були кращі представники болгарської інтелігенції та політемігранти, які вірою і правдою служили радянській владі Д. Димитров, А. Дівіджисев, К. Планінський, Д. Марков, П. Аджаров, Й. Стоянов та інші. А. Дівіджисев, Й. Стоянов засуджені до розстрілу, інші – до тривалих строків ув’язнення. У 1956 р. учасники “Болгарської контрреволюційної організації” були реабілітовані, довідки про їх непричетність видано було найближчим родичам репресованих [3, с.110, 85, 132].

Постановою ЦК КП(б)У від 5 березня 1939 р. “Про ліквідацію та реорганізацію національних районів і сільрад” ліквідувати Коларівський та Благоевський райони, розподіливши сільради ліквідованих районів по інших районах. У 1939 році завершується і загальнореспубліканська адміністративна реформа. У новій адміністративній системі України національних територіальних одиниць вже не існувало. Так завершився процес національно-державного будівництва серед національних меншин України, розпочатий у 1923 році.

Таким чином, згорання політики коренізації, яке з часом переросло в фізичне знищення національних меншин, було закономірним кроком влади на шляху утвердження тоталітарної системи. Використавши творчий потенціал болгарського населення України, влада переходить до боротьби з ним. Активно використовуючи термін “буржуазного націоналізму”, влада користується в цій боротьбі всіма можливими методами і засобами.

В умовах сучасної України відкриваються сприятливі можливості для забезпечення національно-культурних, освітніх та мовних інтересів національних груп. Лише дбайливо ставлячись до національних меншин, які вже відчули на собі несправедливість з боку влади, ми можемо подолати тяжку спадщину денационалізації, комплексів вторинності культур народів України. Ці проблеми спільні і для українського народу, і для всіх інших національних груп, які мешкають в Україні.

Висновки та перспективи дослідження:

- тільки в умовах правової держави, при наявності конституційних гарантій реалізації прав і свобод, національні меншини матимуть можливість вільно розвиватися, укріплюючи тим самим Україну як цілісну державу;
- нівелювання, уніфікація сфери духовного життя представників національних меншин з боку влади сприятиме духовній деградації суспільства і призведе до значних морально-етичних втрат;
- розпорошеність та необробленість архівних джерел вимагають видання спеціальних збірників архівних документів і матеріалів з історії національних меншин України взагалі і болгар зокрема;
- національно-культурне відродження України та усвідомлення кожним своєї приналежності до народу України вимагають повної реабілітації жертв сталінських репресій, тому доцільним було б видання інформаційного бюлетеня щодо реабілітації безвинно репресованих представників національних меншин.

Джерела та література

1. Центральний державний архів громадських об’єднань України (ЦДАГО) (м. Київ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2246; Державний архів Запорізької області. – Ф.1. – Спр. 434.
2. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 345.
3. ЦДАГО. – Ф. 263. – Спр. 36189. – Оп.1; Спр. 36618. – Оп.1.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО) (м. Київ). – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 223; Спр. 213.
5. ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 1009; Спр. 1026; Спр. 2391.
6. Державний архів Запорізької області. – Ф. 3409. – Оп. 1. – Спр. 70.
7. Колективист. Орган Центрального болгарського бюро при ЦК КП(б)У. – Харків, 1934.
8. Національні відносини в Україні у XX ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.
9. Итоги работы среди национальных меньшинств Украины. – Харьков, 1927.
10. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація // Вітчизна. – 1990. – №58.

Summary

The article deals with the causes and effects of Bulgarian's cultural life destruction during the period of transition from the new economic policy to totalitarianism.